

ХРИСТАКИ ПАВЛОВИЧ И НЕГОВИТЕ УРОЦИ ПО ПИСМОПИСАНИЕ В „ПИСМЕННИК ОБЩЕПОЛЕЗЕН“ (1835)

Диана Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Обект на изследването е един от първите два съвременни български учебника по писане на писма – „Писменник общеполезен“ („Наръчник за писане на писма с общо предназначение“), 1835 г., от видния възрожденски педагог Христки Павлович. Книгата за писмата е представена в контекста на културно-историческата обстановка през втората четвърт на XIX век и от гледна точка на промените в българското училище, където са въведени нови методи на преподаване и „съвременни науки“. Статията анализира теоретичната част на „Писменник общеполезен“, която съдържа инструкции и правила за писане на писма и групира видовете букви и техните компоненти. Въз основа на някои изказвания на автора се правят изводи за неговите възгледи по етични, социални и педагогически въпроси.

Ключови думи: Българско възраждане; дидактическа литература; Хр. Павлович; учебник по писане на писма

Един от първостроителите на новобългарското образование и на новобългарския книжовен език – Христки Павлович¹⁾, едва ли има нужда от специално представяне. За качествата му на педагог и ерудирана личност свидетелстват както спомените на многобройните му ученици²⁾, приели заветите на учителя си да служат на отечеството чрез просвета, наука и слово, така и множеството изследвания, посветени на педагогическата и книжовната му дейност³⁾. Хр. Павлович израства като педагог и общественик през втората четвърт на XIX век – време, свързано с подема на просветното дело, с разширяване на неговия обхват и откриване на училища с нови методи на преподаване; време, което изисква воля, себеотдаване, енергия и родолюбие при изпълняване на мисията „учител“.

Първенците на Свищов рано осъзнават ползата от светски знания и умения и се стремят да канят високо подготвени учители в града⁴⁾. С такава цел е поканен да преподава в града Хр. Павлович и той поема тази длъжност със съзнанието да подготвя „юността“ в свищовските училища и

да бъде полезен в българското просветно дело. Предусеща, че повелите на Новото време диктуват нови изисквания към българските школа: разширяване на училищния хоризонт с включването на нови „науки“ (дисциплини) и задоволяване на нуждите с учебници и ръководства. И той е един от пионерите⁵⁾ в тази насока: през 30-те години той подготвя и издава *Аритметика или наука числителна* (1833) – първия български учебник по тази дисциплина, а след две-три години отпечатва и други полезни школки книги – *Разговорник греко-болгарски* и *Писменник общеполезен* (Белград, 1835), *Грамматика славено-болгарска* (Будим, 1836). Списъкът на издадените и неиздадените негови книги се попълва и през следващото десетилетие, до самата му смърт (1848).

Идеята да подготви и отпечата *Писменник общеполезен* (съкр. ПО), вероятно идва от самата свищовска среда от образовани българи, в т.ч. и търговското съсловие, както и от динамичното развитие на търговския и пристанищен град, които му подсказват, че има нужда от издаване на полезни книги с пряко приложение в ежедневието, каквито са помагалата за водене на кореспонденция и писане на писма.

Предприемчив и с усет за предстоящото ново, той обяснява на бъдещите ползватели на книгата улесненията, които предлага кореспонденцията: вместо да се пътува по далечни места, всяка дейност може да се върши „лесно и скоро съсъ писмо-то, ако бы да ги раздѣляватъ и гори превисоки и моря прешироки: защо писмо-то и гори превосходи, и моря преходи, и по сичка-та земля ходи, извъщавающи душевны-те наши движения и хотѣния (ПО, с. VI). А като педагог, напомня за фундаменталните устои, на които се крепи обществото: „писмо-то, чтение-то и счисление-то са три-те вещи най полезни и най нуждни секому, и помагатъ на просвъщение-то и украшение-то на единъ родъ“ (с. VII).

Учителят изказва и огорчението си от пренебрежителното отношение („небрежението“) към образованието и към по-висока грамотност, поради което „сирота Болгарія лежи в темнота непросвещенна“, а българското училище не е така адаптивно към нововъведенията, които могат да помогнат за развитието на подрастващите и да повишат филологическите им познания и писмената им култура. И „колко-то по-голяма е потребата и полза-та отъ писма-та [...] толко по много е у небрежение в нашата злощастна Болгарія нихно-то учение“ (с. VII). Изтъква и причината за това: лишението-то (липсата) отъ едно добро вступление въ писмописание-то, съсъ кое-то можеха се ръководства ученицы-те да писуватъ секоковъ родъ писма на сички-те потреби и обстоятелства въ челоуѣческой-тъ животъ“ (с. VII – VIII). И „соу превелика болезнь сердечна“ той споделя намерението си да допълни това „недостатечество“ и да въведе „нашите млади въ писмописание-то“, за които съставя и своя *Писменникъ* (с. VIII).

Хр. Павлович е убеден, че именно изкуството *писмописане*, умението да се пишат писма, чрез които се осъществяват делови отношения, поддържат се търговски, социални и лични връзки, са показател за грамотност, образование и висока култура.

Предмет на настоящата статия е теоретичната част на „Писменникъ общеполезенъ“, като се прави описание и анализ на представените указания и правила за писане на писма, на класификацията на видовете писма и съответните образци към тях, от което следват изводи за характера на този жанр дидактична литература в самото ѝ начало и в контекста на културно-историческата ситуация.

Теоретичният раздел на „Писменникъ общеполезенъ“ започва с увод (*Вступление в Писмописаніе-то*). В него авторът обръща внимание на същността на устната и писмената реч „да изразява мисли, желанія и понятия“, и изказва мнението си, че писменият изказ трябва да отразява и да е близо до устната реч.

В етапа на зараждането на българската филологическа мисъл и приоритетното възприемане на писмената реч като израз на грамотността и книжовността Хр. Павлович показва напълно модерно за времето си разбиране по този въпрос. За разлика от други свои съвременници той не смята, че статутът на писмената реч трябва да се издига прекомерно високо от този на устната, а приема двете разновидности за **равнопоставени**, поне що се отнася до писмата, които трябва да са по-близо до говоримата реч, за да са разбираеми за получателя. При обучението по писмописане той дава следните упътвания.

1. **Преди всичко писмената реч трябва да е естествена и близка до говоримата:** („требе да сохраниваме и в писмо-то онова, кое-то правиме и въ лична-та разговор“ – с. 1);
2. **При писането на текста да не се употребяват чужди думи** („да не употребяваме речи странни“),
3. **Да се говори и пише на стил, който да не е прекалено висок** („да не употребяваме речи големи и високи“),
4. **Да се пише ясно и разбираемо** (с думи „ясни и удобопонятливи“),
5. **Да се пише конкретно по темата на писмото** и за онова, което адресантът иска да сподели („само онова, що-то искахме да пишеме и изявиме“), в противен случай има опасност написаното да не бъде разбрано от адресата и „да послѣдова обща между насъ тщета“ (с. 1).

От написаното придобиваме представа за книжовноезиковите възгледи на съставителя, които се доближават до тези, изразени и прилагани от П. Берон в „Буквар с различни поучения“⁽⁶⁾. Хр. Павлович се придържа към принципа за достъпност на писменото слово – да се пише просто и разбрано, така че посланието на писмописеца да бъде разбрано еднозначно. По

същия начин той препоръчва да се избягват ненужните чужди думи и да се заместват с български.

Хр. Павлович показва умения да формулира кратки и разбираеми обяснения на основните термини, свързани с писането на писма. Според указанията му всяко писмено съчинение трябва да има заявена тема и предмет (*Подлогъ*), а съдържанието на писмото (*Вещество*) е най-съществената негова част. Спецификата на темата определя и неговата класификация (вид) и е „способъ, сосъ кого-то представляваме подлога, кой-то се дума ВИДЪ“. С кратки обяснения се въвеждат видовете писма според тяхното предназначение: „*Повѣствователно*, ако е принужденно да обяви некому некой случай; ако има цѣль да похвали некого – *Похвалително*; ако ли иска да совѣтова некого, *Совѣтователно* и т.с.“ (с. 2).

В подобен лаконичен и стегнат стил са посочени основните реквизити на писмото, шест на брой, съпроводени от съответните дефиниции: *Приветствие* (поздрав⁷⁾), *Предисловіе* (увод), *Повествованіе* (изложение), *Приречіе* (заключение), *Подписъ* и *Надписъ*. В последователен ред се описва с какво се характеризират те и изискванията при изписването им (вкл. мястото, до което се изпраща, титлата и званието на получателя). По начина, по който представя реквизитите – „споредъ днешній-а писмописателенъ методъ“ авторът показва, че е запознат със съвременни ръководства за писане на писма. Самият автор не споменава за източник, който е използвал, но вероятно те са били повече от един – най-вероятно това са учебни ръководства на новогръцки, но възможно е да е бил запознат и с великолепното издание на Атанасије Стојковић. Целта и задачите на Хр. Павлович обаче са били различни, далеч по-скромни от тези на видния сръбски общественик, религиозен деятел и книжовник А. Стойкович⁸⁾, чието ръководство е 535 стр. Въпреки всичко връзките на свищовския учител със Сърбия и пребиваването му в Белград не изключва известно влияние в тази посока. Първоначалните ми наблюдения показват голямо сходство в терминологията, например (едно бъдещо проучване би осветило този въпрос, който в момента остава отворен).

Независимо от степента на влияние на чуждоезични източници компилацията е направена изключително умело, текстът е монолитен, структуриран в логическа последователност. Към текстовата адаптация Хр. Павлович също е подходил по подходящ начин, изключително прагматично, като внася само онова, което е рационално, най-подходящо и отговарящо на българските условия на обучение по онова време. Показаното в текста лично отношение по много въпроси подчертава авторовото присъствие и таланта да обясни просто и ясно всяка стъпка при подготовката на писмото според неговия вид и предназначение, което е допринасяло за възприемането на материала в ръководството с лекота.

Според описанието на съставителя писмото започва с *приветствие* (обръщение) и както се отбелязва, то съответства на *поздравленіето* (поздрава) при лична среща. За уводната част на писмото се пояснява, че тя трябва да е кратка, а целта е да заостри вниманието на адресата по отношение на същинската му част – *новестта* (изложението). При този реквизит има бележка, че в търговските писма рядко се среща предисловие, а с оглед на деловитостта на този вид писма се препоръчва веднага да се премине към изложението – *новестта* (*новесттованіето*), което има за цел да изясни предмета на писмото „ясно, совершенно и подробно“, за да не бъде съдържанието „непонятно и пусто“ (с. 3).

Приречіето (заклучението) трябва да съдържа позитивно послание към получателя: за да бъде той сигурен в лоялността на адресанта, в неговата почтеност, сърдечно отношение и почителност. В изказаните препоръки относно този реквизит трябва да отбележим вниманието, което отделя съставителят на етичните норми на поведение в деловото общуване – норми, които започват да се налагат като регулатор в обществения и стопанския живот на българите (Damyanova, 1995: 4).

Краткостта като изискване при отделните реквизити се отнася в еднаква степен както за уводната част на писмото (*предисловіето*), така и за заключението (*приречіето*), което съответства и на съвременните стандарти. Реквизитът *Подписъ* съдържа любезна формула, аналогична на *Приветствие* (обръщението). В текста се определя мястото и на реквизитите *име на адресанта, дата, година и селището*, откъдето се изпраща писмото. Както се вижда от описанието на реквизитите, съществува до голяма степен формално сходство със съвременните изисквания при писането на писма.

Следващата част е съвсем кратка и съдържа „сички-те нуждни Надписы или Тітли, които се писуватъ от вонъ писма-та (с. 9)“, а в две отделни части са дадени писмата образци – *обикновени* и *търговски*, като към вторите авторът добавя писмата от личен характер. Видовете писма се разглеждат в две отделни рубрики, като в първата част са представени писмата с общ характер – „обыкновенни во общій-а животь“ (с. IX), а втората част съдържа търговски писма, които са „най-нуждни единому торговцу“. Неслучайно Хр. Павлович поставя търговските писма в отделна група, първо, за да покаже техния специализиран характер, а и според наложената вече традиция в издаването на писмовници в Европа, вкл. и на Балканите (гръцки, сръбски, хърватски и др.). Тази традиция се запазва и през следващите десетилетия на българска земя, като в издадените писмовници търговската кореспонденция се представя в отделна група.

В последната, VI глава на II част, където са поместени търговските писма, авторът добавя и два образца за съставяне на документи с личен ха-

рактър: *Заветъ* (завещание) и *Возношеніе/Моленіе* (молба)⁹⁾, като обяснява причините за това: първо, „понеже са нуждни секому челоуѣку отъ кой да е чинъ и состояніе: защо секой требе и должествува да знае какво се пише единъ Заветъ и прч.“; и второ – „да е онъ (писменикът) не неполнъ и недостаточень“ (с. X).

И понеже „Надписите и Титли-те са разни и непознати секому“, авторът е сметнал „за потребно да се изложат“ в отделна част, озаглавена „Кратка на Граждански-те и церковни-те санове Титлографія“ (с. 4 – 8), като започва с титулуването на монархическите и аристократичните особи. В тази част съставителят посочва само как се титулуват царят и престолонаследникът: *На царя. Державнѣйшему, боговенчанному и непобѣдимому царю и самодержцу Кесарю Г: Г:, На Принцыпа (престолонаследника): Высочайшему и великолѣпнѣйшему Принцыпу Г: Г:,* а при прослойката на аристократите, без да спазва йерархическите позиции, той споменава *барон* и *благородник* и съответните обръщения: *на благородна: благороднѣйшему Г:Г:.* И тази лаконичност е обяснима – в сравнение с писмовниците на аристократична Европа, където имперската титлография е поместена на десетки страници, в българската действителност такива титли не съществуват (те са изписани само формално).

В *Писменика* са спазени традиционните за времето си етикетни формули на официални обръщения, пренесени от черковнославянската риторика, което показва, че авторът е бил запознат с речевия етикет, отнасящ се за държавните владетели и за църковната прослойка. Не е изключено това да е станало още в Рилската обител¹⁰⁾, където е имало ръкописни писмовници с указания и образци на писма в църковната сфера, както и навсякъде в манастирите на Балканите (Ivanov, 1970: 484, 488; Bogdanovich, 1978; Damyanova, 1995: 28 – 31; Puzovich, 2016).

Много повече позиции той посочва при гражданските санове, като започва от градоначалника – „началника градска“, доктора, учителя, учения челоуѣка. Подобни са и обръщенията в тази група, повлияни силно от черковнославянския стил: *благороднѣйшему и потрѣбнѣйшему градоначалнику, изящнейшему, словеснѣйшему и изряднейшему доктору, мудрословнѣйшему и преизряднейшему учителю.*

И в двете групи – при аристократичните санове и при светските лица, прави впечатление, че Павлович не внася съществуващия в Османската империя етикет, което показва изграденото национално чувство на културната принадлежност на възрожденската ни интелигенция, поради което, както отбелязва М. Стайнова, османотурската традиция не е оказала влияние върху българския епистоларен жанр (Staynova, 1974: 105).

Интересно е да се отбележи и фактът, че след гражданската титлография съставителят поставя групата на учениците, а едва след нея е посочен

търговецът. Едва ли тази подредба е случайна – Хр. Павлович си служи със своего рода скала на престижност, отнасяща се за всяка обществена група, като на преден план са изведени интелигенцията и учещите се, т.е. в ценностната система на автора по-значим е образованието, а не заможният човек. И това е показано индиректно – подход, който авторът често използва и в книжовната, и в педагогическата си практика. С подобни примери той внушава у своите възпитаници висока нравственост (Radkova, 1995), етичност и модерно мислене.

Социалната група на учениците е представена според науките, които те изучават: „на ученика, слушающа високи науки; на ученика, слушающа свободно художество, на ученика отъ подолень чинъ“. По отношение на обръщенията, дадени като образци в този раздел, съставителят прилага етикетния на вежливост, при която е засвидетелствано уважение към личността на ученика и се посочват положителните му качества. С гордост са споменати имената на ученици, за които може да се предполага, че са реално съществуващи в собствените му класове¹¹⁾: „Словеснѣйшему и осторумнѣйшему господину Димитрію учащемуся философія или математика при господина Павловича¹²⁾ у Славено-болгарско-то училище“. По същия начин са написани и обръщенията към юношите г-н Николай (*украшенейший и любоучененѣйши*), който учи риторика, и г-н Георги (*добронравен и внимателен*), изучаващ граматика. Етикетните формули за обръщение (Vachkova, 1995) са пример за въвеждането на нормативността в писменото общуване за постигане на добрия стил, на етичните норми в кореспонденцията (Danuyanova, 1995: 16) и в общуването учител – ученик.

За рецепцията на ПО и използването му в книжовната практика красноречиво говори написаното от възрожденския учител и книжовник Илиа Блъсков, чийто баща вместо „армаган от Свищов“ му носи три книги, двете от които са на Хр. Павлович: *Аритметика* и *Писмовник*. „От новите книги твърде много се радвах, особено на Писмовника; често го прочитах и се мъчех да усвоявам някои примери, за да мога, като пиша някому, да правя това по него... Такива книги бяха рядкост“. (Blaskov, 1901: 546 – 547).

В Свищов Хр. Павлович успява да реализира в максимална степен педагогическата си програма: да основе училища и да ги ръководи (вкл. и девическото училище, 1841), да преподава по новия (взаимоучителен) метод и да въведе „модерни“ науки в обучението, да е пионер в издаването на дидактична литература (първата аритметика, първата печатна история, първия учебник по география, останал в ръкопис), както и други полезни за образованието книги. С тази си дейност той открива перспективи и предначертава нови пътища за съвременен, светски тип образование, което ще

събуди обществената мисъл, ще допринесе за нравственото възпитание на младежта и ще издигне духовно българския народ: първостепенни задачи, залегнали по-късно във възрожденската национална програма (Arnaudov, 1954: 61).

Възрожденските уроци на Хр. Павлович са запомнени не само като знания за света, неговите уроци по родолюбие и нравственост оставят трайни следи в душите на „любезната българска юност“, която продължава по пътя, начертан от учителя, назвал себе си най-големия „желателъ Болгарско-то просвещение“.

БЕЛЕЖКИ

1. Изследването е по проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката.
2. Сред тях са видните общественици, учители и книжовници братята Др. и Ан. Цанкови, Хрулев, Хр. Сичан-Николов, поп Андрей Робовски, Никола Катранов (прототип на Тургеневия герой Инсаров), Никола Михайловски, П. Р. Славейков, даскал Еньо и Ат. Иванов от Ст. Загора, даскал Дечо от Елена (Ганчев, 1995: 66). Но безспорен факт е, че десетки други са учили и са притежавали неговите учебници.
3. Вж. Хранов, 1908; Босилков, 198.; Русинов, 1982; Иванова, 1991; Дамянова, 1995; Ганчев, 1995; Константинова, 2002 и др.
4. Малко известен факт е, че свищовските първенци чрез своя съгражданин скевофилакс Йосиф –учител и настояник на Хр. Павлович в килийното училище в метоха на Рилския манастир, са следели неговото развитие години наред, за да го поканят официално и да го доведат в Свищов през 1831 г. (Николова, Ю. 2006: 358).
5. Едновременно, в една и съща година – 1835, но няколко месеца преди Писменика на Хр. Павлович, излиза и Послателникът на Неофит Бозвели и Емануил Васкидович (първият в Крагуевац, а вторият в Белград).
6. През 40-те години на XIX век той прави завой в разбирането си по отношение на книжовния език, като класицизмът му го отвежда към по-силното влияние на черковнославянския език.
7. Поясненията в скоби са от авторката Д.И.
8. Тук бих искала да изкажа безкрайната си благодарност на моя колега проф. д-р Велко Брборич от Белгарския университет и на г-жа Бранкица Ресан от Народната библиотека в Белград, които ми помогнаха с библиография и с издирането на необходимите ми източници.
9. Тези документи в ръкописен вид са били познати и в отминалия XVIII век (Дамянова, 1995: 20).

10. Преди да приеме поканата за учител в Свищов, Хр. Павлович е бил назначен за библиотекар в Рилския манастир.
11. За съжаление, не са известни имената на повечето от учениците на Хр. Павлович, а сред по-известните от тях няма споменати в образците.
12. Тук авторът също е преодолял неприемливата за речевия етикет форма за 1 л. ед. ч. – „Аз“, като е използвал неутралната третолична форма, т.е. фамилното си име.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнаулов, М. (1954). *Строители на Българското духовно възраждане*. София: Синодално издателство.
- Блъсков, И. (1901). Автобиография. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*. г. XVIII, 546 – 605.
- Богдановић, Ђ. (1978). *Каталог ћирилских рукописа манарситира Хиландара*. Београд.
- Босилков, К. (1982). Христаки Павлович-Дупничанин. Андрейчин, Л., В. Попова (ред.). *Строители и ревнители на родния език*. София: Наука и изкуство, 149 – 155.
- Вачкова, К. (1995). За установяването на учтивата форма в книжовния български език. *Филологически изследвания*. I. Шумен: Константин Преславски, 22 – 29.
- Ганчев, Протойерей Ст. (1996). *Свищов (Принос към историята му)*. Свищов: Международна фондация „Алеко Константинов“ (фототип. изд.).
- Дамянова, Р. (1995). *Писмата в културата на Българското възраждане*. Шумен: Глаукс.
- Иванов, Й. (1970). *Български старини из Македония*. София: Наука и изкуство.
- Иванова, М. (1991). *Христаки Павлович-Дупничанин*. София: Св. Климент Охридски.
- Константинова, Г. (2002). *Книжовната дейност на Христаки Павлович през 30-те – 40-те години на XIX век*. Свищов: Международен фонд „Алеко Константинов“.
- Николова, Ю. (2006) *Достойно естъ. Свищов през деветнадесетия век и първото десетилетие на XX век. Личности – събития – факти*. София: Иврай.
- Пузовић, Љ. (2016) Обрасци за писање писама црквеним и световним великодостојницима у Молабнику Софронија Студеничанина (РС 394). *Археографски прилози*, 38, 197 – 209.
- Радкова, Р. (1995). *Интелигенцията и нравствеността през Възраждането. (XVIII – първата половина на XIX век)*. София: Проф. М. Дринов.

- Стайнова, М. (1974). Към въпроса за османския епистолярен жанр. *Studia balcanica*. София: Институт за българистика, БАН, № 8, 87 – 107.
- Хранов, Д. (1908). *За живота и дейността на Хр. Павлович*. Сказка, четена на 7 май, т.г. в читалище „Славянска беседа“. Отделен отпечатък. София: НБ „Кирил и Методий“.

REFERENCES

- Arnaudov, M. (1954). *Stroiteli na Balgarskoto duhovno vazrazhdane*. Sofia: Sinodalno izdatelstvo.
- Blaskov, I. (1901). Avtobiografiya. *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina*. XVIII, 546 – 605.
- Bogdanovich, Dh. (1978). *Katalog kirilskih rukopisa manastira Hilandara*. Beograd.
- Bosilkov, K. (1982). Hristaki Pavlovich-Dupnichanin. Andreychin, L., Popova, V. (red.). *Stroiteli i revniteli na roddniya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 149 – 155.
- Vachkova, K. (1995). Za ustanovyavaneto na uchtivata forma v knizhovniya balgarski ezik. *Filolicheski izsledvaniya*. I. Shumen: Konstantin Preslavski, 22 – 29.
- Ganchev, Protopyerey St. (1996). *Svishtov (Prinos kam istotiya mu)*. Svishtov: Mezhdunarodna fondaciya „Aleko Konstantinov“ (fototipno izdanie).
- Damyanova, R. (1995) *Pismata v kulturata na Balgarskoto vazrazhdane*. Shumen: Glaukos.
- Ivanov, Y. (1970). *Balgarski starini iz Makedoniya*. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Ivanova, M. (1991). Hristaki Pavlovich-Dupnichanin. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Konstantinova, G. (2002). *Knizhovnata deynost na Hristaki Pavlovich-Dupnichanin prez 30-te – 40-te godind na XIX vek*. Svishtov: Mezhdunaroden fond „Aleko Konstantinov“.
- Nikolova, Yul. (2006). *Dostoyno yest. Svishtov prez devetnadesetiya vek i parvoto desetiletie na XX vek. Lichnosti – sabitiya – fakti*. Sofia: Ivray.
- Puzovich, L. (2016). Obrazci za pisane pisama tsrkvenim i svetovnim velikodostoynnicama u Molabniku Sofroniya Studenchanina (PC 394). *Archeologiceski prilozhi*, 38, 197 – 209.
- Radkova, R. (1995). *Inteligenciyata i npravstvenostta prez Vazrazhdaneto. (XVIII – parvata polovina na XIX vek)*. Sofia: Akad. izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.
- Staynova, M. (1974). Kam vaprosa za osmanskiya epistolaren zhanr. *Studia balcanica*. Sofia: Institut za balkanistika – BAN, № 8, 87 – 107.

Hranov, D. (1908). *Za zhivota i deynostta na Hr. Pavlovich*. Skazka, chetena na 7 may, t.g. v chitalishte „Slavyanska beseda“. Otdelen otpechatak. Sofia: NB „Kiril i Metodiy“.

HRISTAKI PAVLOVICH AND HIS LETTERWRITING LESSONS IN THE „PISMENNIK OBSHTEPOLEZEN“ (1835)

Abstract. The object of the research is one of the first two modern Bulgarian textbooks on letter writing – „Pismennik obshtepolezen“ („A Letter Writing Handbook of General Use“), 1835, by the prominent Revival pedagogue Hristaki Pavlovich. The book on letters is presented in the context of the cultural and historical situation in the second quarter of the 19th century, and from the point of view of the changes in the Bulgarian school, where new teaching methods and “modern sciences” were introduced. The article analyzes the theoretical part of „Pismennik obshtepolezen“, which contains instructions and rules for writing letters, and groups the types of letters and their components. Based on some statements by the author, conclusions are drawn about his views on ethical, social and pedagogical issues.

Keywords: Bulgarian Revival; didactic literature; Hr. Pavlovich; textbook on letter writing

Prof. Diana Ivanova, DSc.

ORCID iD: 0000-0002-1998-2513

University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: dpivanova@uni-plovdiv.bg

dpetiva1207@gmail.com